

הקדמה

ספר זה עוסק במהותה של הבחירה האנושית לאור שיטותיהם של פילוסופים יהודים שחיו בין המאה התשיעית למאה החמש עשרה. הדיון בבחירה מתבטא בשלושה תחומים, וראש לכול – בפילוסופיה עצמה. ניתוח הסוגיות בפילוסופיה היהודית של ימי הביניים, וניתוח סוגיית הבחירה בפרט, איננו שונה במהותו מניתוח סוגיות אלה בפילוסופיה הכללית. המודלים לפתרון לשאלת הבחירה, שפיתחו הפילוסופים היהודים בימי הביניים, הם חלק מניסיון בן יותר מאלפיים שנה להבין את דרך פעולתו של האדם באמצעות ניתוח נפשו על כוחותיה השונים. הפילוסופים היהודים, כאחרים, התמודדו עם בעיות יסוד בתורות הטבע, הנפש, המוסר והדת כרקע לעיסוק בבעיית הבחירה.

התחום השני הוא ההיסטוריה של הרעיונות, היינו ההקשרים ההיסטוריים של היצירות. ההוגים שכתביהם נבחנים בספר חיו בתקופות שונות, דיברו וחשבו בלשונות שונות (בעיקר בערבית ועברית, אך לפעמים גם בשפות לטיניות), קראו את ספרי הפילוסופים שקדמו להם, השפיעו על סביבתם התרבותית וההיסטורית והושפעו ממנה. אנסה להראות כיצד רעיונות בדבר הבחירה התפתחו בהגות היהודית בתקופה הנידונה, ולשם כך אשווה בין התפיסות השונות ובין תפיסות אלה לבין תפיסותיהם של הוגים מוסלמים ונוצרים שהשפיעו על ההוגים היהודים ושהושפעו מהם.

אחת השאלות המרכזיות הנידונות בספר היא כיצד השפה, ככלי ביטוי מרכזי של השכל האנושי, משפיעה על הרעיונות שהיא מבטאת. בפילוסופיה היהודית יש לשאלת השפה חשיבות מיוחדת, שכן בין סוף המאה השתים עשרה לאמצע המאה השלוש עשרה חל בה מהפך של שינוי שפה – מערבית-יהודית לעברית.¹ לפיכך אייחד תשומת לב גם לשינויים שחלו בתפיסות ובהשקפות המיוחסות להוגים היהודים המרכזיים של תחילת ימי הביניים, כאשר יצירותיהם תורגמו לעברית.

1 שינוי השפה משמש כקו גבול בין שני חלקי הספר: החלק הראשון עוסק ברובו בהגות הכתובה ערבית-יהודית, ואילו החלק השני דן בהוגים שכתבו עברית.

התחום השלישי הוא מדעי היהדות, ובייחוד מחשבת ישראל. פרקי הספר עוסקים בפילוסופים יהודים אלה: רבי יוסף אבן צדיק, רבי יצחק הישראלי, דוד אבן מרואן אל-מוקמץ, רבנו בחיי אבן פקודה, רבי משה בן מיימון, רבי סעדיה גאון, בעל תורת הנפש, רבי יהודה הלוי, רבי יעקב אנטולי, רבי משה אבן תיבון, רבי משה מנרבון, רבי אברהם בר חייא, רבי ניסים ממרסיי, רבי שמואל אבן תיבון, רבי יצחק אלבלג, רבי יצחק פולקר, רבי יוסף אלבו, רבי חסדאי קרשקש, רבי אברהם בן יהודה. נכלל בספר גם פרק על הגותו של פילוסוף יהודי שהמיר את דתו – אבנר מבורגוס – שכל ספריו שהגיעו לידינו נכתבו לאחר שהתנצר.² כמו כן אבחן את עמדותיהם של כמה הוגים קראים ובפרט רבי אהרן מניקומדיה. פילוסופים יהודים אלו הכירו את הספרות היהודית והושפעו ממנה. אבחן כיצד הבינו חכמים אלה את דברי התנ"ך ואת מאמרי חז"ל בנושא הבחירה, וכיצד מקורות אלה השפיעו על עמדותיהם הפילוסופיות.

אתמקד אם כך בשאלת ההגות היהודית ואבדוק האם היא מתייחדת בעמדות הנובעות מן המחויבות לכתבי הקודש היהודיים, או שמא אין היהדות אלא תפאורה תרבותית למחשבתו של ההוגה, ואין לה השפעה של ממש על עמדותיו הפילוסופיות.

2 למזמר אבנר מבורגוס הייתה ככל הנראה השפעה לא מבוטלת על המחשבה היהודית, גם לאחר שהמיר את דתו.